

מדרש פטירת משה

מים ראשונים: רבו המדרשים על פטירת משה ובהם מדרש שמחברו לא ידוע שנקרא "מדרש פטירת משה". ראו אוצר המדרשים (אייזנשטיין) משה, אבות דרבי נתן נוסח א פרק יב נוסח ב פרק כה, מדרש תנאים לדברים פרק לא ופרק לד, תנחומא ואתחנן סימן ו, מדרש משלי פרק יד ועוד. ומכולם, בחרנו בנוסח שבדברים רבה בפרשת וזאת הברכה. דברים רבה (ליברמן) ומדרש תנחומא על הפרשה מכילים גם הם את סיפור פטירת משה בנוסחים קרובים.

וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה': ויקבר אתו בג' בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קברתו עד היום הזה: (דברים לד ה-ו).¹

דברים רבה יא פרשת וזאת הברכה – התגוששות עם המלאכים

אמר ר' יוחנן: עשר מיתות כתובות עליו על משה ואלו הן: "הן קרבו ימיו למות", "ומות בהר", "כי אנכי מת", "כי ידעתי אחרי מותי", "ואף כי אחרי מותי", "לפני מותו", "בן מאה ועשרים שנה במותו", "וימת שם משה עבד ה' ", "וייהי אחרי מות משה", "משה עבדי מת"² - מלמד שעד עשרה פעמים נגזר עליו שלא יכנס לא"י ועדיין לא נתחתם גזר דין הקשה, עד שנגלה עליו בית דין הגדול.³ אמר לו: גזירה היא מלפני שלא תעבור, שנאמר: "כי לא תעבור את הירדן".⁴ ודבר זה היה קל בעיניו של משה, שנאמר: ישראל חטאו חטאות גדולות כמה פעמים וכיון שבקשתי עליהם רחמים מיד קבל ממני, שנאמר: "הרף ממני ואשמידם". מה כתוב שם: "וינחם ה' על הרעה". - "אכנו בדבר ואורישנו", מה כתוב שם: "ויאמר ה' סלחתי כדברך".⁵ אני, שלא חטאתי מנעורי, לא כל שכן כשאתפלל על עצמי שיקבל ממני! וכיון שראה הקב"ה שקל הדבר בעיניו של משה ואינו עומד בתפילה, מיד קפץ עליו ונשבע בשמו הגדול שלא יכנס לא"י, שנאמר: "לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ" ...⁶ וכיון שראה משה שנחתם עליו גזר דין, גזר עליו תענית ועג עוגה קטנה ועמד בתוכה, ואמר: איני זו מכאן עד שתבטל אותה גזירה.⁷ באותה שעה מה עשה משה? לבש שק ונתעטף שק ונתפלש באפר ועמד בתפילה ובתחנונים לפני הקב"ה, עד שנדעזעו שמים וארץ וסדרי בראשית ואמרו: שמא הגיע צביונו של הקב"ה לחדש את עולמו?⁸ יצתה בת קול ואמרה: עדיין לא הגיע צביונו של הקב"ה לחדש את עולמו. אלא: "אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר אישי" (איוב יב ל) - ואין איש אלא משה, שנאמר: "והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה".

¹ ראו מסכת בבא בתרא טו ע"א: "עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמעי". ראו כל הסוגיה שם שדנה בשמונה הפסוקים האחרונים של התורה מי כתבם, מחלוקת רבי יהודה ורבי נחמיה. זה נושא נכבד וחשוב שיש לדון בו בהזדמנות נאותה, אך הפעם אנו רוצים להביא את סיפור פטירת משה עפ"י המדרש ולמעט הפעם (ככל שנוכל ונתגבר) בהערות הרגליים שלנו ולתת למדרש לדבר נטו.

² המספר עשר הוא כידוע משמעותי והדרשן מחפש עשרה פסוקים בהם מוזכרת מיתתו של משה. אין ספק שלא נעלם מעיני הדרשן שאגב איסוף פסוקים אלה הוא מביא פסוקים שבהם משה משלים עם מיתתו (ואולי דווקא לא), ואין הוא חש לערוב פסוקים מהתורה ומספר יהושע. לשני דברים אלה יש חשיבות רבה להמשך המדרש.

³ פירוש א.א. הלוי מסביר שהכינוי "בית דין הגדול" לקב"ה, מקורו במאמר חז"ל: "כל מקום שנאמר וה' - הוא ובית דינו" (ירושלמי ברכות פרק ט, בראשית רבה נא ב ועוד). מצאנו מקבילה אחת ויחידה לשימוש בביטוי זה ככינוי לקב"ה במדרש תנחומא המאוחר (שמן הסתם לקח אותו מדברים רבה) בסיפור על האשה הקטלנית שגערה במלאך המוות: "אם תקבל דברי מוטב ואם לאו, תבוא עמי לבית דין הגדול". ראו דברינו יצרנה כאישון עינו בפרשת האזינו.

⁴ בשל אריכות המדרש, לא הקפדנו, הפעם, להביא את כל מקורות הפסוקים. ועם שואבי המים הסליחה. ובאשר לפסוק האחרון, ראו דברינו כי לא תעבור את הירדן הזה בפרשת ואתחנן.

⁵ שתי דוגמאות מרכזיות ומובנות מביא משה לכך שהוא ביטל את הגזרה: חטא העגל - שמות לב, וחטא המרגלים - במדבר יד. אך דא עקא, שזה גרם לו להקל בתפילה כאן ולהניח שמיד ייענה. ראו גם אכזבתו של משה מכך שבני ישראל לא התפללו עליו, דברים רבה פרשת כי תבא סימן י: "כיון שנטה משה למות ולא בקשו עליו רחמים שיכנס לארץ, כנס אותם והתחיל מוכיחם. אמר להם: אחד פדה שישים ריבוא בעגל, ושישים ריבוא לא היו יכולים לפדות אדם אחד".

⁶ כל הקטע הזה צריך ביאור. מהי פשר הקלות הזו שהמדרש שם בפי משה את הטענה "שלא חטאתי מנעורי" - ואנו הרי יודעים שכן חטא! ומה פשר הטענה על קלות התפילה - ואנו הרי מכירים את הפסוקים בפרשת: "ואתחנן אל ה'" (והמדרשים עליהם, ראו דברינו תחנוני משה בפרשת ואתחנן). וקשה מכולם, בגין קלות זו של משה שלא עמד מיד בתפילה נגזר עליו שלא יכנס לארץ? איפה חטא מי מריבה? המפתח לדרשה מוקשית זו טמון אולי בכך שבפרק לד המתאר את מות משה לא נזכר חטא זה, שכן נזכר כסיבה למות אהרון (במדבר כ כד, דברינו יען לא האמנתם בי בפרשת חוקת). האם למשה נסלח בסופו של דבר חטא מי מריבה וסיבת פטירתו היא משום שזו בפשטות סוף כל האדם? אבל כאן מדובר בסיבת אי כניסתו לארץ!

⁷ הרי משה בית אב לחוני המעגל (ולחבקוק, ראו תענית כג ע"א). ושמה, בסדר המדרשים, הסיפור על חוני המעגל קדם.

⁸ צביון הוא צורה ודמות והוא נאמר, בד"כ, לגבי הבריאה, מעשה ידי הקב"ה, כגון דברי הגמרא בחולין ס ע"א: "כל מעשה בראשית - בקומתן נבראו, בדעתן נבראו, בצביונם נבראו". ראו גם שמות רבה כה ב: "וה' אלהי הצבאות ה' זכרו שהוא עושה צביונו בבריותיו". אבל כאן הביטוי הוא: "הגיע צביונו של הקב"ה לחדש עולמו" ועל כורחנו צביון הוא במשמעות של רצון והיכולת לברוא צביונים.

מה עשה הקב"ה? באותה שעה הכריז בכל שער ושער של כל רקיע ורקיע ובכל שער בית דין ובית דין, שלא יקבלו תפילתו של משה ולא יעלו אותה לפניו, מפני שנחתם עליו גזר דין. אותו מלאך שממונה על הכרזה אכזריאל שמו.⁹ באותה שעה קרא הקב"ה בבהלה ואמר להם למלאכי השרת: רדו בבהלה ונעלו כל שערי רקיע ורקיע, שגבר קול התפילה כלפי מעלה. ובקשו לעלות הרקיע מפני קול תפילתו של משה, שהיתה תפילתו דומה לחרב שהוא קורע וחותר ואינו מעכב. שהיתה תפילתו מעין שם המפורש שלמד מן זגזגאל רבו, סופר של בני מרום.¹⁰

על אותה שעה הוא אומר: "ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו" ... מהו ברוך כבוד ה' ממקומו? בשעה שראו גלגלי מרכבה ושרפי להבה שאמר הקב"ה: "לא תקבלו תפילתו של משה", ולא נשא לו פנים ולא נתן לו חיים ולא הכניסו לא"י, אמרו: ברוך כבוד ה' ממקומו, שאין לפניו משוא פנים לא לקטן ולא לגדול.¹¹ ... באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, גלוי וידוע לפניך יגיעי וצערי שנצטערתי על ישראל, עד שיהיו מאמינים לשמך.¹² כמה צער נצטערתי עליהם במצוות, עד שקבעתי להן תורה ומצות. אמרתי: כשם שראיתי בצרתם, כך אראה בטובתם. ועכשיו שהגיע טובתם של ישראל, אתה אומר לי: "לא תעבור את הירדן הזה!" הרי אתה עושה תורתך פלסתר, דכתיב: "ביומו נתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא" (דברים כד), זהו שילום עבודה של ארבעים שנה שעמלתי עד שיהיו עם קדוש ונאמן, שנאמר: "ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן" (הושע יב א).¹³

מלאך סמאל הרשע ראש כל השטנים הוא. בכל שעה היה מספר מיתתו של משה ואומר: מתי יגיע הקץ או הרגע שבו ימות משה שארד ואטול נשמתו הימנו. ועליו אמר דוד: "צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו" (תהלים לו לב) - אין לך רשע בכל השטנים כולן כסמאל, ואין לך צדיק בכל הנביאים כמשה, שנאמר: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים". משל למה הדבר דומה? לאדם שנזדמן לסעודת חתן וכלה והיה אותו האיש מצפה ואומר: מתי יגיע שמחתם ואשמחה בה.¹⁴ כך היה סמאל הרשע מצפה לנשמתו של משה ואומר: מתי יהיה מיכאל בוכה ואני ממלא פי שחוק. עד שאמר לו מיכאל: מה, רשע, אני בוכה ואתה משחק? "אל תשמחי אויבתי לי, כי נפלתי - קמתי, כי אשב בחשך - ה' אור לי" (מיכה ז ח). "כי נפלת" - בפטירתו של משה, "קמתי" - בפרנסתו של יהושע.¹⁵ בשעה שהפיל ל"א מלכים, "כי אשב בחושך" - בחורבן בית ראשון ואחרון, "ה' אור לי" - לימות המשיח. עד כאן עלתה למשה שעה אחת.¹⁶

באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, אם אין אתה מכניס אותי לא"י, הנח אותי בעולם הזה ואחיה ולא אמות.¹⁷ אמר לו הקב"ה למשה: אם לא אמיתך בעולם הזה, היאך אחייך לעולם הבא? ולא עוד אלא שאתה עושה תורתך פלסתר, שכתוב בתורתך על ידיך: "ואין מידי מצילי".¹⁸ אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, אם אין

⁹ שם המלאך הנכון הוא, כך נראה: אכזריאל מלשון הכרזה ונשתבש השם בדפוסים וכתבי יד רבים לאכזריאל אולי לא בכדי. ראו אגב אבות דרבי נתן נוסח א פרק יב שלכל מלאך יש שם משלו, שכאשר הקב"ה קורא לו בשמו, מיד הוא "בא [ועמד] לפניו ומשגרו לכל מקום שירצה".

¹⁰ אכזריאל הוא המלאך הממונה על התפילה (ההכרזה, ההזכרה), ואילו זגזגאל ממונה על החכמה והתורה. ראו אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמוד 263: "אח"כ ראה משה מלאך אחד שמו זגזגאל, והוא מלמד תורה לנשמות בשבעים לשון, והכל אומרים הלכה למשה מסיני ... זגזגאל שהוא שר של תורה וחכמה, ויש לו קרני הכבוד, וישב משה לפניו ולמד כל עשר סודות. אח"כ אמר לפני הקב"ה לא ארד מכאן עד שתתן לי מתנה טובה, א"ל הקב"ה נתתי לך את התורה שיהיו קוראין אותה על שמך שנאמר זכרו תורת משה עבד". כיון ששערי תפילה נסגרו, בא משה בכח התורה והחכמה ובכח השם המפורש שלמד מזגזגאל.

¹¹ משה הוא שאומר: "הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא יֵשָׁא פָּנִים וְלֹא יִקַּח שַׁחַד" (דברים י יז) וכבר ראינו מספר פעמים את העימות של "לא ישא פנים" מול "ישא ה' פניו אליך" וגם שהתשובה היא בעצם שוחד. (מדרש תהלים מזמור יז, דברינו [שני פנים לתשובה](#) בשבת שובה).

¹² לא נבוא חשבון עם משה שאמר: "והם לא יאמינו לי" וגם לא נזכיר את דברי הקב"ה בחטא מי מריבה: "יען לא האמנתם בי להקדישני", שהיא באמת סיבת אי כניסת משה לארץ, אלא נזכור את: "ויאמינו בה" ובמשה עבדו" ופסוקי אמנה אחרים.

¹³ החלוקה לקטעים (התחלת שורה חדשה - "פרשה פתוחה") היא כולה באחריותנו ואפשר לחלוק ולחלק גם אחרת. והבחירה בפסוק זה מהושע קצת תמוהה לאור זאת שהוא נדרש לשלילה (רד כמו רב) ובכלל על הירידה לים סוף. ראו אמנם פירושם החיובי של רש"י ורד"ק על פסוק זה, אך עדיין הקשר למשה קצת תמוה.

¹⁴ עין הרע?

¹⁵ מנהיגותו של יהושע שהיא אחרי הכל התשובה האמיתית והיחידה למותו של משה: המשכיות עם ישראל ומורשתו.

¹⁶ משה מרויח שעה, אך המאבק עם סמאל, מלאך המוות, לא תם והוא יחזור בהמשך. כיצד מנצל משה שעת רוח זו?

¹⁷ המוטיב שמשה מבקש שלא למות אין לו זכר במקרא וכולו של המדרשים. וברובם הגדול משתמע שעיקר רצונו של משה לא למות היה ע"מ להיכנס לארץ. חיבת ארץ ישראל היא העיקר. ואילו כאן, ההפך. אם לא אכנס לארץ, אז לפחות שלא אמות. ואיפה יחיה? עם שבטי עבר הירדן המזרחי? האם ניצל משה כראוי את השעה שמכאל הרויח לו מסמאל?

¹⁸ הרי לך תשובה לטענת הפלסתר של משה לעיל. "ביומו נתן שכרו", אבל בסוף: "תבוא עליו השמש" - זהו דרך העולם.

אתה מכניס אותי לא"י, הנח אותי כחיות השדה שהן אוכלות עשבים ושותות מים וחיות ורואות את העולם, כך תהא נפשי כאחת מהן.¹⁹ א"ל: "רב לך". אמר לפניו: רבש"ע, ואם לאו, הניח אותי בעולם הזה כעוף זה שהוא פורח בכל ארבע רוחות העולם ומלקט מזונו בכל יום ולעת הערב חוזר לקנו, כך תהא נפשי כאחד מהם. אמר לו: "רב לך". מהו "רב לך"? אמר לו: רב לך אשר דברת.²⁰

כיון שראה משה שאין בריה יכולה להצילו מדרך המוות, באותה שעה אמר: "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא". מה עשה משה? נטל את המגילה וכתב עליה שם המפורש. וספר השיר עדיין לא מילא לכתוב, עד שהגיע הרגע שבו ימות משה.²¹ באותה שעה אמר הקב"ה לגבריאל: גבריאל, צא והבא נשמתו של משה. אמר לפניו: רבש"ע, מי שהוא שקול כנגד ששים ריבוא, איך אני יכול לראות במותו? ומי שיש בו דברים אלו, איך אני יכול לעשות לו קצף?²² ואחר כך א"ל למיכאל: צא והבא נשמתו של משה. אמר לפניו: רבש"ע, אני הייתי לו רב והוא היה לי לתלמיד ולא יכול אני לראות במותו. ואחר כך אמר לסמאל הרשע: צא והבא נשמה של משה. מיד לבש כעס וחגר חרבו ונתעטף אכזריות והלך לקראת משה. כיון שראה אותו, שהוא יושב וכותב שם המפורש וזוהר מראהו דומה לשמש, והוא דומה למלאך ה' צבאות, היה מתיירא סמאל מן משה, אמר: ודאי שאין המלאכים יכולים ליטול נשמתו של משה.²³

וטרם שהראה סמאל את עצמו למשה, היה משה יודע שבא סמאל. וכיון שראה סמאל את משה, אחזתו רעדה וחיל כיוולדה ולא מצא פתחון פה לדבר עם משה, עד שאמר משה לסמאל: "אין שלום אמר ה' לרשעים" (ישעיה מח כב), מה תעשה בכאן? אמר לו: ליטול נשמתך באתי. אמר לו: מי שיגרד? אמר לו: מי שברא את כל הבריות. אמר לו: אין אתה נוטל נשמתו! אמר לו: כל באי העולם נשמתן מסורין לידי. אמר לו: יש בי כח מכל באי העולם. אמר לו: מה כחך? אמר לו: אני בן עמרם, שיצאתי ממעי אמי מהול ולא נצרכתו למוהלני. ובו ביום שנולדתי, מצאתי פתחון פה והלכתי ברגלי ודברתי עם אבי ואמי, ואפילו חלב לא ינקתי. וכשהייתי בן שלשה חדשים, התנבאתי ואמרתי שעתיד אני לקבל תורה מתוך להבי אש. וכשהייתי מהלך בחוץ, נכנסתי לפלטרין של מלך ונטלתי כתר מעל ראשו. וכשהייתי בן שמונים שנה, עשיתי אותות ומופתים במצרים, והוצאתי ששים ריבוא לעיני כל מצרים, וקרעתי את הים לשנים עשר קרעים, והפכתי מי מרה למתוק, ועליתי ודרכתי דרך בשמים. והייתי תופס במלחמתן של מלאכים, וקבלתי תורה של אש, ודרתי תחת כסא אש, וסוכתי תחת עמוד אש, ודברתי עמו פנים בפנים, וניצחתי בפמליא של מעלה, וגליתי רזיהם לבני אדם...²⁴ מי יש בבאי עולם שיכול לעשות כן? לך רשע מכאן! אין לך לומר כן, לך ברח מלפני, איני נותן נשמתו לך.²⁵ מיד חזר סמאל והשיב דבר לפני הגבורה. א"ל הקב"ה לסמאל: בוא והבא נשמתו של משה. מיד שלף חרבו מתערו ועמד על משה. מיד קצף

¹⁹ אדם הראשון זועק: אני וחמורי נאכל באבוס אחד! ראו פסחים ק"ח ע"א: "בשעה שאמר הקב"ה לאדם: וקוץ ודרדר תצמיח לך, זלגו עיניו דמעות, אמר לפניו: ריבונו של עולם, אני וחמורי נאכל באבוס אחד? כיון שאמר לו: בזעת אפך תאכל לחם - נתקרה דעתו. אמר רבי שמעון בן לקיש: אשרינו אם עמדנו בראשונה". אבל משה מוכן לאכול עם החמור, עם חיות השדה ועוף השמים ובלבד שלא למות! עד כדי כך דבק משה בחיי העולם הזה?! המאיר עינינו במדרש זה יבורך ויתברך ...

²⁰ די דברת משה, הקצנת והפלגת בדבריך, שמא כל המוסיף - גורע.

²¹ ספר השיר הוא שירת האזינו שפסוקים רבים ממנה מופיעים במדרש זה. ועל מרכזיותה וחשיבותה של שירת האזינו נגענו במקצת בדברינו [זכור ימות עולם והצור תמים פעלו](#) בפרשת [האזינו](#). ומאז זכינו להרחיב בדפים נוספים שם. ראו גם דברינו [כתיבת השירה ולימודה](#) בפרשת וילך.

²² ראו קהלת רבה ד א: " ... כיון שבאו לאותו מעשה, לא הניח משה זוית בקרקע ההר שלא נחבט עליה ומבקש תפילה ורחמים על ישראל ולא נענה. ונזדווגו לו חמשה מלאכי חבלה קצף ומשחית והשמד אף וחמה ... מה עשה? נתלה במעשה אבות ... מיד נסתלקו ממנו שלשה מלאכי חבלה קצף ומשחית והשמד ונשתירו שנים אף וחמה." משה יכול היה לקצף, אך רק בזכות האבות.

²³ משה נעשה מלאך בעצמו ומשתמש בשם המפורש ובכך יוצא משליטת המלאכים: גבריאל, מיכאל וסמאל. אבל האם בכך לא הפקיע משה עצמו מחיי אנוש ומייתו נעשית בלתי נמנעת?

²⁴ הוא רז "נעשה ונשמע", ראו גמרא שבת פח ע"א. ועוד הוא ממשך שם: "וקבלתי תורה מימינו של הקב"ה, ולמדתי אותה לישראל, ועשיתי מלחמה עם סיחון ועם עוג שני גיבורי אומות העולם שבשעת המבול לא הגיעו מים לקרסוליהן מפני גובהן, והעמדתי חמה ולבנה ברום עולם והכיתים במטה שבידי והרגתים". נראה שהדרשן קצת נסחף כאן וברצונו להציג את רצון החיים של משה לא רק שהופך אותו למעין מלאך, אלא גם מכה את [ענוותנותו של משה](#) (דברינו בפרשת בהעלותך, ראו גם המדרשים על משה שתמיד "עומד בצד" ולא נכנס למשכן שהוא הקים, או ממשך בתפקיד המנהיג, עד שלא קוראים לו, ויקרא רבה א ה, בדברינו [אוהל מועד הכללי והפרטי](#) בפרשת ויקרא). נראה שיש כאן 'עימות' בין מדרשים (קדומים?) ששמים דגש על משה האדם הענו והפשוט ובין מדרשים (מאוחרים?) המבקשים לפאר ואפילו לאהיל את דמותו של משה. כך או כך, גם על פי דרשה זו בה משה משתבח במעשיו הפלאיים, משתרבת בין השיטים עובדת היותו בן אדם - בן תמותה. ראו פתיחת דבריו: "אני בן עמרם שיצאתי ממעי אמי" ועד הקטע כאן "ניצחתי בפמליא של מעלה" והורדתי את התורה לבני אדם. לרגע עומד משה בין מלאך לאדם ואין מצב כזה.

²⁵ איני נותן נשמתו לך! אבל למישהו אחר, כן? לקב"ה, כפי שנראה בסמוך. אבל לא מיד, יש עוד סיבוב בין סמאל למשה.

עליו משה ונטל את המטה בידו, שחקוק בו שם המפורש, ופגע בו בסמאל בכל כוחו, עד שנס מלפניו. ורץ אחריו בשם המפורש ונטל קרן הודו מבין עיניו ועיור את עיניו. עד כאן עלתה למשה, סוף רגע.²⁶

יצתה בת קול ואמרה: הגיע סוף מיתתך. אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, זכור אותו היום שנגלית עלי בסנה ואמרת לי: "לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים" (שמות ג י) - זכור לי אותו היום שהייתי עומד על הר סיני, ארבעים יום וארבעים לילה. בבקשה ממך אל תמסרני ביד מלאך המות.²⁷ יצתה בת קול ואמרה לו: אל תתיירא, אני בעצמי מטפל בך ובקבורתך. באותה שעה עמד משה וקידש עצמו כשרפים וירד הקב"ה משמי שמים העליונים ליטול נשמתו של משה. ושלושה מלאכי השרת עמו: מיכאל וגבריאל וזוגגאל. מיכאל הציע מיטתו של משה, וגבריאל פרס בגד של בוץ מראשותיו, וזוגגאל מרגלותיו. מיכאל מצד אחד וגבריאל מצד אחד. אמר הקב"ה למשה: משה, השקף עיניך זה על גבי זה - והשקף עיניו זה על גבי זה.²⁸ אמר לו: הנח ידך על החזה - והניח ידו על החזה. אמר לו: הקף רגליך זה על גבי זה - הקיף רגליו זה על גבי זה. באותה שעה קרא הקב"ה לנשמה מתוך גופו, אמר לה: בתי, מאה ועשרים שנה קצבתך היותך בגופו של משה. עכשיו הגיע קצך לצאת, צאי אל תאחרי. אמרה לפניו: ריבוננו של עולם יודעת אני שאתה אלוה כל הרוחות וכל הנפשות, נפשות החיים והמתים מסורין בידך, ואתה בראתני ואתה יצרתני ואתה נתתני בגופו של משה מאה ועשרים שנה; ועכשיו יש גוף טהור בעולם יותר מגופו של משה, שלא נראה בו רוח סרוחה מעולם ולא רמה ותולעה? לכן אני אוהבת אותו ואיני רוצה לצאת ממנו. אמר לה הקב"ה: נשמה, צאי אל תאחרי, ואני מעלה אותך לשמי השמים העליונים ואני מושיבך תחת כסא כבודי אצל כרובים ושרפים וגדודים. אמרה לפניו: רבש"ע, מאצל שכינתך ממרום ירדו שני מלאכים עזה ועזאל ותמדו בנות האדם והשחיתו דרכם על הארץ, עד שתלית אותם בין הארץ לרקיע.²⁹ אבל בן עמרם מיום שנגלית אליו בסנה לא בא לאשתו, שנאמר: "ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכושית אשר לקח כי אשה כושית לקח" (במדבר יב א). בבקשה ממך, תניחני בגופו של משה.³⁰

באותה שעה נשקו הקב"ה ונטל נשמתו בנישקת פה.³¹ והיה הקב"ה בוכה: "מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און" (תהלים צד טז). ורוח הקודש אומרת: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה". שמים בוכים ואומרים: "אבד חסיד מן הארץ" (מיכה ז ב). ארץ בוכה ואומרת: "וישר באדם אין" (שם). וכשבקש יהושע רבו ולא מצאו היה בוכה ואומר: "הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם" (תהלים יב ב). ומלאכי השרת אומרים: "צדקת ה' עשה" (דברים לג כא) וישראל היו אומרים: "ומשפטיו עם ישראל" (שם).³² אלו ואלו היו אומרים: "יבוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו" (ישעיה נז ב), "זכר צדיק לברכה" (משלי י ז) ונשמתו לחיי עולם הבא.

דברים רבה פרשה יא סימן ה – השלמה עם הנשמה

²⁶ ניצחון שני של משה על סמאל, אך הזמן הולך ואוזל. אם בסיבוב הראשון "עלתה למשה שעה אחת", כאן רק רגע. סמאל לא יכול למשה, אך הוא מקצר את עיתותיו ומקרב את הקץ – סוף לרגע הנוסף שמשה הרוויח. הקץ עצמו יבוא מהגבורה כפי שמשה ביקש וזה טעם הסבב הנוסף בו משה ניצח. רק הקב"ה הוא שייקח את נשמתו.

²⁷ באותם ארבעים יום וארבעים לילה ששהה משה בהר ונאבק במלאכים על הורדת התורה לארץ, קיבל בסוף מתנות מכולם וגם ממלאך המוות. ראו גמרא שבת דף פט עמוד א שמלאך המות מסר למשה את סוד הקטורת המכפרת.

²⁸ להלן: הקף רגליך זה על גבי זה – ברור מה הוא. אך מה פירוש השקף עיניך זה על גבי זה? איך אפשר לעצום את העיניים זה על גבי זה? ואולי הכוונה, זה אחרי זה. עצום עין ראשונה בידך ואת אותה היד הרם להניח על העין השניה לעצום אותה. ותנועה זו של אותה היד, עין אחר עין נראית כהשקפה (עצימה) של העיניים זו על גבי זו. והמאיר עינינו בדימוי זה יבורך!

²⁹ כאן אנו נכנסים לענין של "בני האלהים" שבסוף פרשת בראשית (פרק ו) שקשורה עם משה שחי מאה ועשרים שנה (ראו בראשית רבה כו ו: "בשגם הוא בשר – זה משה") ואשר יוצרת גם קשר עם פרשתנו, בה מכונה משה לראשונה, ערב מותו, "איש האלהים". ראו גם תנחומא (בובר) חוקת, הוספה סימן א. וזה נושא עמוק וחובק עולמות אשר מקשר את תחילת התורה עם סופה (או ההפך), כפי שאנו קוראים בחג ודורש הרחבה. בינתיים, ראו דברינו [אדם הראשון ומשה](#) בפרשת בראשית.

³⁰ פה כבר לא מדובר במשה האיש, שכבר השלים עם מיתתו, אלא בנשמתו של משה שמחפשת לה מקום לדור בו ואינה מוצאת. גם לא תחת כסא הכבוד, אצל "כרובים ושרפים וגדודים". גם שם החטא מצוי. רק את משה האיש הנשמה רוצה. מקום הנשמות הטבעי וייעודן הוא בגוף בני האדם.

³¹ כל שלושת בני עמרם: מרים, אהרן ומשה זכו למות מיתת נשיקה (מדרש אגדה בובר במדבר יט, מדרש תנאים לדברים לד ועוד). ראו תיאור מפורט של מיתת נשיקה של מי שחי חיי רוח מלאים במורה נבוכים חלק שלישי פרק נא: "יחלשו כחות הגוף ותכבה אש התאוות, יחזק השכל וירבה אורו ותזך השגתו וישמח במה שהשיג, עד כשיבא האיש השלם בימים ויקרב למות".

³² ראו הפסוק השלם בברכת גד שבגבול נחלתו נקבר משה: "וַיָּבֵא רַאשִׁית לּוֹ פִי שֵׁם חֲלֻקַּת מַחֲקֵק סְפוּן וַיִּתֵּא רַאשִׁי עִם צְדָקַת ה' עֲשֵׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל". משה מתנבא על מקום קבורתו! ראו רש"י והמדרשים על "חלקת מחוקק ספון".

מהו "לפני מותו"? רבנן אמרי: מה עשה משה? נטל את מלאך המות והשליכו לפניו, והיה מברך השבטים כל אחד ואחד לפי ברכתו, א"ר מאיר: הלך מלאך המות אצל משה וא"ל: הקב"ה שלחני אצלך, שאתה מסתלק ביום הזה. א"ל משה: לך מכאן, שאני מבקש לקלס להקב"ה. מנין? שכתוב: "לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה" (תהלים קיח יז). א"ל: משה, מה אתה מתגאה? יש לו מי שיקלסנו! השמים והארץ מקלסין אותו בכל שעה, שנאמר: "השמים מספרים כבוד אל" (שם יט ב). אמר לו משה: ואני משתק אותם ומקלס אותם, שנאמר: "האזינו השמים ואדברה". בא אצלו פעם שניה. מה עשה משה? הזכיר עליו שם המפורש וברח, מנין? שנאמר: "כי שם ה' אקרא". כיון שבא אצלו פעם שלישית, אמר: הואיל ומן השם הוא, צריך אני לצדק עלי את הדין, מנין? שנאמר: "הצור תמים פעלו".

א"ר יצחק: היתה נפשו של משה מתקשה לצאת. והיה משה מסיח עם נפשו ואומר: נפשי, תאמרי שביקש מלאך המוות לשלוט עליך? אמרה לו: לא יעשה הקב"ה כן, "כי חלצת נפשי ממות" (תהלים קטז ח) ³³ - ותאמרי שראית אותן בוכים ובכית עמהם? אמרה לו: "את עיני מן דמעה". אמר לה: ותאמרי שבקשו לדחות אותך לגיהנם? אמרה לו: "ואת רגלי מדחי". אמר לה: ולהיכן את עתידה להלך? אמרה לו: "אתהלך לפני ה' בארצות החיים". כיון ששמע משה כך, נתן לה רשות. אמר לה: "שובי נפשי למנוחיכי". א"ר אבין: כיון שנסתלק, התחתונים היו מקלסין אותו ואומרים: "תורה צוה לנו משה", והעליונים מקלסין אותו ואומרים: "צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל". והקב"ה מקלס אותו: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" (דברים לג לד). ³⁴

דברים רבה פרשה יא סימן ח – אין עוד

בשעה שהגיעו ימי משה ליפטר מן העולם א"ל הקב"ה: "הן קרבו ימך למות". אמר לפניו: רבש"ע, אחר כל היגיעה הזו אתה אומר לי "הן קרבו ימך למות"? "לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה" א"ל: אי אתה יכול, "כי זה כל האדם" (קהלת יב יג). אמר משה: רבש"ע, דבר אחד אני מבקש ממך לפני מותי. שאכנס ויבקעו כל השערים שבשמים ותהומות ויראו שאין זולתך, שנאמר: "וידעת היום והשבות אל לבבך ... כי ה' הוא האלהים בשמים ועל הארץ מתחת אין עוד" (דברים ד לט). ³⁵ אמר לו הקב"ה: אתה אמרת "ואין עוד", אף אני אומר: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגו' לכל האותות והמופתים וגו' ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל". ³⁶

חג שמח ומועדים לשמחה ושישו ושמחו בשמחת תורה ³⁷ מחלקי המים

³³ פירוש כפול לפסוק, כל עוד אני חי כאן עלי אדמות "חלצת נפשי ממות". ומשעה שנגזר עלי למות, תהא מיתתי בידי הקב"ה ולא בידי מלאך המוות (מיתת נשיקה כמו של משה?) – כי חלצת נפשי ממלאך המוות.

³⁴ כולם פסוקים מפרשתנו, אלא שאחד מהם: "צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל" לא נאמר על משה. משה הוא שאמר אותו על שבט גד. גד הוא מזל. "אמר רבא: חיי בני ומזוני, לא בזכותא תליא מילתא, אלא במזלא תליא מילתא" (מועד קטן כח ע"א). זה קשור גם למיתת הנשיקה שזכרנו לעיל.

³⁵ משה מבקש שמותו יהיה מעין מתן תורה שני בהיבט האמונה בקב"ה. שוב ייפתחו רקיעי שמים ויראו כל בני ישראל שיש רק הקב"ה בעולם! כל כך חושש משה מה יהיה אחרי מותו (ובצדק). ראו דברינו [אין עוד מלבדו](#) בפרשת ואתחנן.

³⁶ ושניים אחרונים אלה: "אין עוד" כאמונה בייחודיות האל ו"אין עוד" כאמונה בייחודיות תורת משה, נכנסו שניהם אל "ג העיקרים שטבע הרמב"ם.

³⁷ ואל יעכיר את רוחכם מדרש עצוב זה על פטירת משה שהרי בתורתו אנו שמחים. ראו דברינו [זכרו תורת משה](#) בשבת הגדול. ובכלל, יום פטירתו הוא בעוד מספר חודשים בז' בחודש אדר ולא היום. ראו דברינו [יום פטירת משה](#) בפרשת תצוה.